

Asia: VN/8051/2019

Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla (luonnos)

Lausunnonantajan lausunto

Lausuntonne ja yleiset kommenttinne demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta

Nuorisotutkimusseura kiinnittää omassa lausunnossaan huomiota erityisesti nuorten asemaan. Pidämme hyvänä, että periaatepäätöksessä tunnustetaan nuorten erityinen asema ja esitetään sitä koskevia toimenpiteitä.

Nuoret voidaan nähdä voimavarana tai ongelmana. Ensimmäisessä näkökulmassa tarkastellaan nuorten arvoa yhteiskunnalliselle kehitykselle, ja jälkimmäisessä tutkitaan, mitä nuorilta puuttuu. Nuorisotutkimusseura huomauttaa, että ensimmäinen näkökulma on periaatepäätöksessä verrattain harvinainen, ja jälkimmäistä korostuu enemmän. Nuorisotutkimusseura toivoo, että demokratiapolitiikan ohjaamisessa nuorten oma toimijuus korostuisi enemmän.

Ongelma- tai puutenäkökulmaa ei silti voi sivuuttaa. Periaatepäätöksessä todetaan, että osallistumisen eriytyminen ”on ilmiö, joka voi pitkällä aikavälillä rapauttaa yhteiskunnallista luottamusta.” Kuten periaatepäätös toteaa, äänestysaktiivisuutta tarkastellen nuoret osallistuvat muita ikäryhmiä vähemmän. Olennainen huomio kiinnittyy kuitenkin siihen, että nuorten koulutus on voimakkaassa yhteydessä heidän äänestyskäyttäytymiseensä, kuten heidän kotitaustansakin. Siksi myös esitettyjen keinojen pitäisi pureutua tiukemmin näihin eriarvoistaviin tekijöihin.

Olennaista olisi tarkastella demokratia- ja/tai kansalaisuuskasvatusta koko koulutusjärjestelmän ja laajemmin lapsi- ja nuorisopolitiikan läpäisevänä kysymyksenä. Tällöin olisi huomioitava sekä yleinen yhteiskunnallinen osallistuminen ja sen tukeminen koulutuksessa, mutta myös se, millä tavoin koulutusjärjestelmä itsessään toimii demokraattisesti. Yhteiskunnallisen osaamisen ongelmana Suomessa on nähty, että vaikka nuoret tietävätkin suhteellisen hyvin yhteiskunnan toiminnoista, eivät he koulutuksen aikana saa tukea omalle toimijuudelleen. Kysymys demokratiakasvatuksesta tulisi asettaa myös siitä näkökulmasta, miten se tukee halua toimia. Olennaista olisi pohtia erityisesti ammatillisen koulutuksen tuottamaa yhteiskunnallista osaamista.

Äänestysaktiivisuus ei ole kuitenkaan ainoa, eikä välttämättä ensisijainen osallistumisen mittari. Nuorisobarometrin 2021 mukaan nuorten tehokkaimmaksi kokemat vaikutuskeinot

ympäristöasioissa ovat äänestäminen, ostopäätökset, vapaaehtoistyö ympäristöjärjestöissä, keskusteluun osallistuminen päättäjien kanssa sekä aloitteiden tai vetoomusten allekirjoittaminen. Tämä osoittaa, että nuorilla yhteiskunnallinen ja demokraattinen vaikuttaminen tapahtuu monilla ulottuvuuksilla. Näiden huomioiminen nykyistä selkeämmin sekä tilannekuvassa että keinoissa olisi Nuorisotutkimusseuran näkemyksen mukaan demokratiapolitiikan näkökulmasta olennaista.

Nuorisotutkimusseura haluaa kiinnittää huomiota kehittämisen kohteiden analyysissä siihen, että lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuudet eivät ole juurikaan kahdessa kymmenessä vuodessa lisääntyneet, eikä aihetta ole systemaattisesti tutkittu.

Nuoria ja lapsia tukevan demokratiapolitiikan pitäisi olla myös kiinteässä yhteydessä lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämiseen, esimerkiksi lapsistrategiaan. Lapsistrategiassa on myös lähtökohtia sille, että demokratiapolitiikasta saadaan kattavampaa ottamalla tarkasteluun kaikki lapsille ja nuorille merkitykselliset ympäristöt: ”Tällä hetkellä lasten osallisuus ja kuuleminen ovat hajanaisia eivätkä toteudu kaikessa lapsia koskevassa päätöksenteossa. Ongelmana on myös se, että osa lapsista jää toistuvasti huomiotta ja kuulematta. Osallisuuden vaillinainen toteutuminen saattaa johtaa kasautuvaan syrjään jäämiseen, mikä on omiaan heikentämään yhteiskunnallisen päätöksenteon ja toiminnan kestävyttä.” (Kansallinen lapsistrategia, s. 35.)

Linjaus 1: Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- ***Vaalijärjestelmän uudistaminen***
- ***Vaalien turvallisuuden vahvistaminen***
- ***Äänestysmahdollisuuksien joustavoittaminen ja sähköisen äänioikeusrekisterin laajamittainen käyttöönotto***
- ***Äänestysaktiivisuuden ja monipuolisen ehdokasasettelun edistäminen***

Toimenpide-ehdotuksissa ei pohdita äänestysikärajan laskemista yhtenä keinona lisätä lasten ja nuorten yhteiskunnallista aktiivisuutta. Suomessa äänestysikärajaa on alennettu 16 vuoteen seurakuntavaaleissa. Euroopan maista kokemusta tästä on Saksan osavaltioista, Skotlannista ja Virossa. Nuorisotutkimusseura esittää, että nuorten äänestysikärajaa alentaminen nostetaan yhdeksi keinoksi tukea yhdenvertaisia vaikuttamismahdollisuuksia. Vähimmäistasolla on selvitettävä, millaisin tukitoimin äänestysikärajan laskeminen voisi maassamme vahvistaa nuorten osallistumista ja yhteiskunnallista toimijuutta.

Myös kansalaisaloitteen tekeminen on Suomessa sidottu äänioikeuteen. Nuorisotutkimusseura haluaa korostaa nuorten olevan kansalaisia jo ennen 18 vuoden ikärajaansa, ja ehdottavat, että kansalaisaloitteen ikärajan laskeminen otetaan mukaan ohjelmaan.

Demokratiakasvatuksen osalta Nuorisotutkimusseura esittää, että toisen asteen ammatillisen koulutuksen luonnetta käsitellään systemaattisemmin. Tämä tietysti edellyttää demokratia- ja koulutuspolitiikan välistä yhteistyötä. Lisäksi on tuotettava tietoa toisen asteen ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden kokemuksista sekä heidän yhteiskunnallisesta sosiaalisuudesta.

Linjaus 2: Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- ***Yhdenvertaisen osallistumisen edistämien ja kytkeminen vahvemmin osaksi päätöksentekoa ja valmistelua.***
- ***Osallisuusjärjestelmien kehittäminen sekä arviointi kunnissa ja hyvinvointialueilla.***
- ***Aloite-instrumenttien tarkastelu sekä erilaisten osallistumis- ja vaikuttamismenetelmien laajamittainen hyödyntäminen. Digitaalisen osallistumisen ja verkkodemokratiapalvelujen kehittäminen.***
- ***Osallistumistoimien arviointi ja mittaaminen sekä yhdenvertaisen osallistumisen kehittäminen.***

Nuorten osallistumista koskeva tutkimus on korostanut, että nuorilla on käytössään useita eri vaikuttamisen ja osallistumisen tapoja. Lisäksi on korostettu, ettei näitä nuorille ominaisia vaikuttamisen kanavia aina tunnusteta eikä niiden yhteys päätöksentekoon ole järin systemaattinen. Nuorisotutkimusseura esittää, että kun tavoitteena on vaikuttamiskanavien monipuolistaminen, kysymystä tarkastellaan paitsi sen kautta, miten nuoria voitaisiin houkutella viranomaisten alustojen pariin, myös sen kautta, miten viranomaiset osaavat hakeutua nuorille ominaisiin kanaviin. Käytännössä tämä edellyttää yhteistyötä nuorten keskusteluryhmät ja vuorovaikutuksen tavat tuntevien asiantuntijoiden kanssa. Esimerkiksi vuoden 2021 nuorisobarometrin mukaan 15-19 -vuotiaiden tärkein lähde ympäristöä koskevassa tiedossa oli sosiaalinen media.

Lisäksi Nuorisotutkimusseura esittää, että osallistumismahdollisuuksia seurattaessa tehdään sukupolvipoliittista arviointia, joka tuottaisi tietoa, miten hyvin uudet kokeilut onnistuvat aktivoimaan nuoria. Lisäksi olisi tarkasteltava, miten eri haavoittuvassa asemassa olevat nuoret tavoitetaan.

Linjaus 3: Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista

Toimenpide-ehdotusten teemat demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi

- ***Nuorten koulutuspolkujen eriytymiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa. Osallistumista tukevan tietopohjan ja valmiuksien varmistaminen.***
- ***Ajantasaisten koulutus- ja oppimateriaalien saatavuuden parantaminen (demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksistä). Valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamisen selvittäminen sekä ajankohtaisten pilottihankkeiden tulosten valtakunnallinen jalkauttaminen.***
- ***Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen pitkäjänteinen kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeusasioissa.***
- ***Kansalaistaitojen sekä avoimen keskustelun vahvistaminen disinformaation tunnistamiseksi ja torjumiseksi (ml. digitaalinen- ja mediakasvatus).***
- ***Yleisten kirjastojen ja museoiden verkoston roolin vahvistaminen yhteiskunnallisen osallistumisen ja medialukutaidon vahvistamisessa.***
- ***Demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan osaamisen vahvistaminen ja painoarvon lisääminen kotoutumiskoulutuksessa sekä monikielisessä yhteiskuntaorientaatiossa.***
- ***Riittävien resurssien turvaaminen kansalaisyhteiskunnan toimijoille demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseen.***

Nuorisotutkimusseura pitää kannatettavana, että ”Äänestysaktiivisuutta edistetään pitkäjänteisesti demokratiakasvatusta kehittämällä”, mutta lisäksi mielellään sen jatkoksi huomion, että tämän on oltava yhteydessä todellisiin vaikuttamisen mahdollisuuksiin, joihin demokratiakasvatus antaa valmiudet : ”...sekä kauttaaltaan monipuolistamalla lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuuksia jo paljon ennen äänestysikää sekä laskemalla äänioikeusikäraja 16-vuoteen”.

Kuten edellisissä huomioissamme, Nuorisotutkimusseura pitää myös tämän toimenpidekokonaisuuden yhteydessä tärkeänä, että toisen asteen ammatilliseen koulutukseen kiinnitetään erityistä huomiota, sillä juuri koulutus on yksi osallistumisen eroja tuottava taustatekijä. Lisäksi esitämme, että toimintakulttuurin kehittämistä koulutuksessa täsmennetään, nyt toimintakulttuuri mainitaan vain sanana. Tavoitteena tulisi olla, että osana osaamistavoitteita demokratiaa ja ihmisoikeuksia eletään samalla kuin opitaan.

Esitämme, että kuulemisten järjestämistä laadukkaasti täsmennetään raportissa, esimerkiksi pohtien, kuinka laajoja kuulemisten on syytä olla ja missä määrin tulisi toteuttaa "etsivää" kuulemista pyrkien tavoittamaan väestöryhmiä, jotka eivät keskimääräisesti osallistu esimerkiksi kyselyin toteutettuihin kuulemisiin. (Myöhemmin sivulla 39 mainitaan, että ”Lasten ja nuorten parissa toimivien viranomaisten tietoisuutta lasten ja nuorten yhdenvertaiseen osallistumiseen liittyvistä oikeuksista, velvollisuuksista ja menetelmistä lisätään päivittämällä vuonna 2022 säädösvalmistelun kuulemisopasta lasten ja nuorten kuulemiseen liittyvällä aineistolla sekä tuottamalla viranomaisille suunnattua koulutusmateriaalia ja toteuttamalla haastekampanja lasten

ja nuorten kuulemisesta”. Tämänkaltainen konkretisointi esimerkiksi kuulemisen yhdenvertaisuuden varmistamisesta olisi toivottavaa myös toimenpide-ehdotuskokonaisuudessa 3.)

Nuorisotutkimusseura kiittää, että demokratiakasvatuksen yhteydessä kiinnitetään huomiota koulun ulkopuoliseen eli non-formaaliin oppimiseen. Aihetta kritiikkiin on kuitenkin siinä, ettei raportissa mainita lainkaan sanaa 'harrastukset'. Nuorisopolitiikassa nuorten harrastamiseen ja siinä tapahtuviin kasvatukselliseen kohtaamisiin ja oppimiseen on kohdennettu erityisiä valtion panostuksia. Lisäksi nuorisotyö toimii käytännössä kiinteässä yhteydessä kuntien osallisuustyössä esimerkiksi nuorisovaltuustoja ohjaten. Nuorisotutkimusseura esittää vahvasti, että sekä harrastukset ja että nuorisotyö otetaan nykyistä paremmin huomioon demokratiapolitiikassa.

Linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää

- *Julkisen hallinnon viestinnän kehittäminen yhteiskunnan toimintaan liittyvissä asioissa.*
- *Julkisuuslain uudistuksen loppuunsaattaminen. Avoimuusrekisterin saattaminen voimaan, seuranta sekä kehittämistarpeiden arviointi.*
- *Lainsäädäntöprosessin avoimuuden ja osallistavuuden parantaminen sekä virkamiesten osaamisen kehittäminen.*

Toimenpide-ehdotuksissa ei eritellä eri väestöryhmien haasteita hallinnon läpinäkyvydessä. Nuorisotutkimusseura esittää, että tähän osioon liitetään erityisesti nuoria koskevaa pohdintaa siitä, miten viranomaisviestintää ja kuulemista toteutetaan tavalla, joka tavoittaa nuoret. Käytännössä tässä olisi kysymys sekä käytettyjen kanavien valinnasta, mutta myös viestinnän selkokielisyydestä. Nuorisotutkimusseura soisi näkevänsä tässä yhteydessä pohdintaa, miten hyödyntää audiovisuaalisia välineitä. lisäksi Nuorisotutkimusseura huomauttaa, että selkokielinen viestintä palvelee eri ikäryhmiä ja siihen tulisi kiinnittää lisääntyvää huomiota.

Linjaus 5: Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla keskustelukulttuuria voidaan parantaa

- *(Puolueiden välisen) dialogin ja yhteistyön tunnistaminen keskeiseksi elementiksi rakentavassa yhteiskunnallisessa keskustelukulttuurissa.*
- *Hyvien väestösuhteiden edistäminen dialogin keinoin.*
- *Oikeiden osallistumisinstrumenttien valinta osallistumisen eriytymisen vähentämiseksi.*
- *Viranomaistoimien jatkaminen ja osaamisen kehittäminen vihapuheeseen ja häirintään puuttumiseksi.*

- ***Vihapuheen ehkäisy sekä tietoisuuden lisääminen vihapuheen ja häirinnän kohtaamisesta sekä sananvapauden rajoista.***

Nuorisotutkimusseura kiittää vihapuheen ja turvallisen keskustelukulttuurin korostamista. Lisäksi toivoisimme näkevämme tässä yhteydessä pohdintaa siitä, miten julkinen valta voisi tukea eri ikäryhmien osallistumista nykyistä paremmin ja siksi myös tässä osiossa tulisi tarkastella lapsia ja nuoria.

Esimerkiksi nuorten ilmastoaktivismien yhteiskunnallinen vaikuttaminen on kärsinyt heihin kohdistuvasta häirinnästä. Piispa, Ojajärvi & Kiilakoski kirjoittavat seuraavasti (Tulevaisuususkokouksessa, Sitra 2020, s. 23-24): ” Hankkeen kenttätyöjakson aikana tuli julkisuudessakin esille kiusaaminen ja häiriköinti, jonka kohteeksi ilmastoaktivistit joutuvat. Se paitsi hiljentää ja saa jopa luopumaan tai varomaan ilmastovaikuttamista, myös tukahduttaa keskustelua tulevaisuudesta ... Tällöin yhteiskunnalliseen keskusteluun ei uskalleta tai haluta tuoda omia visiota.” Kun tavoitteena on nuorten osallistumisen lisääminen, tulisi turvata se, että nuoria kohdellaan kunnioittavasti paitsi arjen yhteisöissä, myös ja ehkä ennen kaikkea sosiaalisessa mediassa.

Linjaus 6: Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa **Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista**

- ***Autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan merkityksen tunnistaminen sekä kumppanuuteen perustuvan sektorien välisen yhteistyön edistäminen.***
- ***Kansalaisyhteiskuntaan liittyvien muutosten ja niiden vaikutusten pitkäjänteinen arviointi ja seuranta.***
- ***Kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukeminen sekä varainhankintainnovaatioiden kehittäminen.***
- ***Nuorten vapaaehtoistoiminnan tukeminen koulujen ja oppilaitosten avulla.***
- ***Kansalaisyhteiskuntatutkimuksen edistäminen ja tutkimustiedon parempi hyödyntäminen. Virkahenkilöiden kansalaisyhteiskuntaosaamisen ja –tietämyksen vahvistaminen.***
- ***Kulttuurilaitosten roolin ja toiminnan vahvistaminen kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa sekä kulttuurin nostaminen kestävän kaupunkikehityksen keskiöön.***

Nuorisotutkimusseura kiittää kansalaisyhteiskunnan tärkeyden korostamista sekä sitä, että nuorten osallistuminen nostetaan erityisen huomion kohteeksi.

Vapaa-aikatutkimuksen 2020 mukaan nuorten järjestökiinnittymisessä ei ole tapahtunut muutoksia edellisvuosiin verrattuna. Tyypillisimmin nuoret kuuluvat urheilu- tai liikuntajärjestöihin. Tämä korostaa sitä, että nuoria tutkittaessa on kiinnitettävä huomiota harrastuksiin. Lisäksi kehittämisen kohteeksi olisi otettava se, miten nuoret voivat vaikuttaa ja toimia järjestöissä aktiiveina. Vapaa-aikatutkimuksen mukaan ”sosiaali- ja terveysalan järjestöissä (39 %) ja poliittisissa järjestöissä (30 %) on suhteellisen paljon niitä, jotka ovat mukana jäsenenä, mutta eivät osallistu toimintaan”. Syynä tähän voi pitää sitä, että halutaan tukea järjestöjen toimintaa jäsenmaksua maksamalla.

Nuorisotutkimusseura esittää, että kansalaisyhteiskunnan tietopohjaa vahvistetaan edelleen selvittämällä nuorten näkemyksiä kansalaisyhteiskunnan toiminnasta sekä osallistumista mahdollistavista ja estävistä tekijöistä sen lisäksi, että ”Tuetaan nuorten osallistumista vapaaehtoistoimintaan edistämällä vapaaehtoistoiminnasta saadun osaamisen tunnistamista ja tunnustamista oppilaitoksissa”.

Linjaus 7: Suomi tukee demokratiakehitystä kansainvälisesti

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä

- ***Toimijoiden yhteydenpidon lisääminen kansallisella tasolla ja Suomen kansainvälisen demokratiatyön kehittäminen kokonaisuutena. Suomalaisen demokratia-, ihmisoikeus- ja oikeusvaltioalan asiantuntemuksen hyödyntäminen kansainvälisessä yhteistyössä.***
- ***Politiikassa aliedustettujen ryhmien poliittisen osallistumisen vahvistaminen tukemalla kansainvälisesti puolueita ja parlamentteja. Erilaisten tapojen kehittäminen tukemaan eri toimijoiden osallistumisoikeuksien toteutumista sekä mediavapautta.***
- ***Valtioneuvoston tutkimustoiminnan kehittäminen sekä seuranta kansainvälisen demokratiatyön vaikuttavuudesta ja kehittämistarpeista.***
- ***Suomen aktiivinen toiminta Euroopan Unionin Team Europe Democracy–aloitteessa ja hallitusten välisissä demokratiajärjestöissä. Suomen tuki Kansainväliselle demokratia- ja vaaliapuinstituutille (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, International IDEA).***

Vuoden 2021 Nuorisobarometrin mukaan nuoret toivovat, että Suomi toimii aktiivisesti kestäväen kehityksen sosiaalisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien kansainvälisenä vahvistajana. Nuoret globaalina sukupolvena omaavat myös näkemyksiä siitä, mitä tällaisen toiminnan tulisi olla. Nuorisotutkimusseura esittää, että tässä osiossa pohditaan, millä tavalla nuorten asiantuntemusta voisi hyödyntää. Tämä toisi demokratiapolitiikkaan ulottuvuuksia, joissa nuoret nähdään toimijoina ja partnereina, eikä pelkästään demokratiakasvatuksen tai -toimenpiteiden kohteena.

Kiilakoski Tomi
Nuorisotutkimusseura ry

